

Quinta ymago.

16 mot so razo

Centre d'Estudis Trobadorescos – Castelló d'Empúries
Institut de Llengua i Cultura Catalanes – Universitat de Girona

Sumari

Presentació	4
Editorial	5
Les activitats econòmiques dels jueus del comtat d'Empúries (1321–1325) Joel Colomer Casamitjana	7
Por real i reial por: el temor a morir emmetzinat a les corts reials mallorquina i catalana Antoni Contreras Mas	17
«Lo dous joc qu'entre amigua et aman se fai»: la metàfora del joc en les pastorel·les occitanes i franceses Maxime Kamin	29
Dossier: Arnau de Vilanova i la ciència medieval	
La fi d'una llegenda: Arnau de Vilanova davant la màgia i l'astrologia Sebastià Giralt	39
Arnau de Vilanova i la concepció de la medicina com a ciència aristotèlica Sergi Grau Torras	55
Somnis i visions en l'obra espiritual d'Arnau de Vilanova Jaume Mensa i Valls	61
Notes bibliogràfiques	71
Col·laboradors	98
Abstracts	99

Somnis i visions en l'obra espiritual d'Arnau de Vilanova*

Jaume Mensa i Valls

Des de fa una bona colla d'anys els somnis i la seva interpretació han cridat l'atenció dels medievalistes.¹ Per als tractadistes medievals, el somni és un fenomen fisiològic que, de vegades, però, pot revelar coneixements sobre el futur o sobrenaturals. O estar inspirat pel diable. Determinar quines condicions ha de complir un somni perquè pugui ser considerat significatiu, és a dir, font de coneixement sobrenatural, i com s'ha d'interpretar, eren les qüestions fonamentals per a aquells autors medievals (o antics) que s'ocupaven de la qüestió.

Creiem que Arnau de Vilanova mereix un lloc destacat, quasi d'honor, en les obres de síntesi o generals sobre aquest tema. Efectivament, va dedicar un opuscle sencer a exposar i interpretar dos somnis reials (de Frederic de Sicília i de Jaume II) i en els seus escrits espirituals llegim altres narracions de somnis i visions especials. Després de l'obra del teòleg agustinian Agostino Trionfo (c. 1275-1328), *Contra divinatores et sompniatores* (Gigliani 1985), Arnau de Vilanova és el «sompnia-

tor» per excel·lència, al costat de Ramon Llull i de l'espiritual Pèire Joan (Oliu).² I, això no obstant, els estudis sobre els somnis i la seva interpretació en l'època medieval tendeixen a ignorar-lo.

L'objectiu d'aquestes pàgines és recollir les principals referències a somnis i/o visions que trobem en les obres espirituals d'Arnau de Vilanova. Els primers epígrafs són dedicats a exposar aquests somnis seguint l'ordre cronològic de les obres. Després, recapitularem els resultats i intentarem fer-ne una valoració crítica.³

* Aquest article ha estat redactat dins del projecte *Corpus Digital d'Arnau de Vilanova: Filosofia i ciència a la Corona de Aragó (segles XIII-XIV)*, MINECO, FFI2014-53050-C5-2-P.

¹ Vegeu per exemple els treballs de Gerok-Reiter (2012), Giralt (2013), Koet (2012), Kruger (1992) i Wehrle (2010).

² Agostino Trionfo va intervenir en les controvèrsies més destacades del seu temps: quan va esclatar la polèmica entorn del pontificat de Bonifaci VIII va escriure un *Tractatus contra articulos inventos ad diffamandum Bonifacium VIII* i, arran de la supressió dels templers, el *Tractatus brevis super facto Templariorum*. Entorn de 1310 —moments especialment delicats per a Pèire Joan Oliu i, en part, per a Arnau de Vilanova perquè la Santa Seu estava examinant les seves obres i valorant les reformes que proposava el metge català— va escriure el *Tractatus contra divinatores et sompniatores* per combatre les tesis d'aquests dos teòlegs (i, en part, les de Ramon Llull), els «sompniatores» més destacats. Vegeu Gigliani (1985); Mensa (1998: 239-240); i també: Saak (2002: 40-55); i Anderson (2011: 73-79).

³ Per a una presentació biobibliogràfica general d'Arnau de Vilanova, vegeu Giralt & Mensa (2013); Mensa (2013); i Santi (1987). Les obres teològiques o espirituals d'Arnau de Vilanova són en procés d'edició crítica a la col·lecció Arnaldi de Villanova Opera Theologica

ELS SOMNIS A L'EDAT MITJANA

Ja els antics consideraren que els somnis podien revelar coneixements sobre el futur o sobrenaturals o ser un simple fenomen fisiològic sense cap mena de significació. En funció de la capacitat que tenien per expressar aquest coneixement futur o sobrenatural, Macrobi (segles iv-v) en els seus *Commentarii in somnium Scipionis* estableix cinc tipus de somnis (Willis 1963; Kruger 1992: 21–24; Wehrle 2010: 329–330):

- a) Els *insomnia* són causats per afliccions físiques o psicològiques i estan desproveïts de qualsevol coneixement especial
- b) Els *visa* o *phantasma* són imatges que es produeixen en un estat en què el subjecte no està ni totalment despert ni totalment adormit. La seva causa és natural
- c) El *somnium* pròpiament dit proporciona un coneixement especial, però el seu significat és amagat i ha de ser interpretat
- d) La *visio*
- e) L'*oraculum* és una revelació veritable d'esdeveniments futurs, clares per elles mateixes. Es presenta revestit amb signes de gran autoritat.

La Bíblia, d'una banda, narra revelacions que van tenir lloc per mitjà de somnis, com per exemple, el somni de Jacob (Gn 37,1–11, 40, 41), les visions de Daniel (Dn 2; 4; 7–12), de Job (Jb 33,15–16) o de Josep (Mt 2, 13–15 i 19–21), però, de l'altra, també adverteix que «els somnis només donen ales als necis. Refiar-se dels somnis és voler atrapar una ombra i empaitar el vent. El que es veu en els somnis és un pur reflex, és com la imatge d'una cara en un mirall» (Sir 34,1b–3).

Tant en la tradició pagana com en la Bíblia, els somnis tenen un caràcter ambigu. Wehrle (2010: 330) parla de «equivocal “middle ground” of dreaming». Sobre aquests fonaments, els autors medievals (Agustí d'Hipona, Gregori el Gran) van

assentar les seves contribucions. A partir del segle xii, i sobretot amb l'arribada dels nous textos d'Aristòtil, s'enceta un procés de revisió de les teories sobre els somnis. Efectivament, els *Parva naturalia* neguen el valor profètic o sobrenatural del somni i l'expliquen per causes simplement naturals. Els escolàstics solen seguir les observacions aristotèliques quan interpreten les dues primeres classes de somnis de Macrobi, però, admeten també que els somnis poden ésser influïts per la voluntat de Déu.

Arnau de Vilanova descriu l'origen de dues obres, la *Philosophia catholica et divina* i el *Tractatus de mysterio cymbalorum Ecclesiae*, de la mateixa manera: no sabia si escriure-les o no, però va veure amb lletres especials la frase de Lluç 16,6: «Seu ara mateix i escriu». En el primer cas, els trets típics d'una visió només hi són insinuats, en canvi en el segon relat hi són desenvolupats explícitament. Ens centrarem, doncs, sobretot en el segon relat (referit al *Tractatus de mysterio cymbalorum*).

L'origen de la «*Philosophia catholica*» i del «*Tractatus de mysterio cymbalorum*»

El 29 d'agost de 1302, Arnau de Vilanova envia una lletra a Bonifaci VIII amb la seva *Philosophia catholica*.⁴ En la lletra explica l'origen del tractat i la necessitat de portar a terme les propostes que hi fa, amb aquestes paraules:

Tan bon punt vaig seure, se'm va presentar aquella autoritat dels Proverbis: «Els agitadors atien la ciutat» (Prov 29,8). Amb la tinta, la ploma i el paper a punt, ràpidament vaig començar a escriure aquestes paraules i seguidament vaig compondre, redactant i escrivint amb increïble celeritat, la resta de paraules que formen tota l'obra que comença amb aquestes dites paraules (=Philosophia catholica). I aquesta obra acompanyada del meu segell la dirigeixo a la teva Santedat, tot suplicant-te per mi mateix i tot advertint-te cordialment de part de l'Anyell celestial

Omnia (AVOThO), 3 vols., Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, 2003. Moltes d'aquestes obres són encara inèdites. No descartem, doncs, que amb el temps puguem afegir nous somnis als que el lector trobarà comentats en aquestes pàgines.

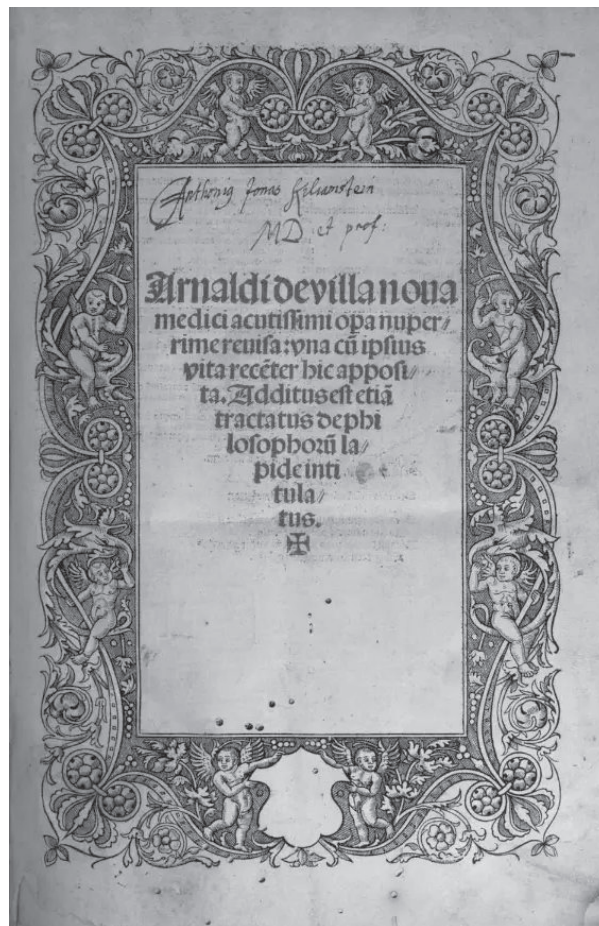
4 La *Philosophia catholica et divina* —o, la versió més primitiva, *Ars catholicae philosophiæ*— és un art que ensenya a reconèixer l'Anticrist i els seus seguidors i a defensar-se dels seus embats. Fou adreçada al papa Bonifaci VIII, al Col·legi de cardenals i al rei Jaume II. N'hi ha traducció al català: Nadal (2002: 137–189).

que t'apressis a fer executar les coses que s'hi diuen.
(Perarnau 1991: 197. La traducció és nostra)⁵

El dia 2 de juny de 1304, Arnau de Vilanova llegeix davant el papa la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio ad Benedictum XI* (a partir d'ara simplement *Protestatio*): el metge català hi recorda a Benet XI la negligent actuació del seu predecessor, Bonifaci VIII, en relació, d'una banda, amb el conflicte que havia enfrontat el metge català amb els teòlegs de París i, de l'altra, amb la reforma que li proposà. En una segona part, Arnau de Vilanova reitera a Benet XI la necessitat de portar a terme amb urgència una reforma de l'Església.

Efectivament, l'any 1301, de resultes del procés inquisitorial incoat a París a instàncies dels teòlegs de la Universitat contra algunes tesis d'Arnau de Vilanova, i de l'apel·lació al papa per part d'Arnau, el metge teòleg es va presentar a la cort papal de Sgurgola, prop d'Anagni, davant Bonifaci VIII, per retre comptes. El papa, en un primer moment, el va detenir, el féu abjurar, li va manar que no tornés a escriure sobre aquests temes, va qualificar les tesis apocalíptiques arnaldianes de «temeràries», afegint-hi, però, que es tractaven de simples «dicta scholastica». El procés *in causa fidei* (és a dir, inquisitorial) arribava així al cap del carrer sense una condemna general de les tesis arnaldianes. Poc després, coincidint amb un atac de mal de pedra del papa, Bonifaci VIII el nomenà arquiatre.⁶

Arnau de Vilanova, però, no estava satisfet d'aquest resultat. En la *Protestatio* (Perarnau 1991: 205), explica que, quan pensava en el procés de París i en les actuacions del papa, sentia afany de justificar-se i d'argumentar contra les raons per les quals les seves tesis eren considerades teme-

Coberta de les Obres Completes d'Arnau de Vilanova, impreses a Lió el 1520.

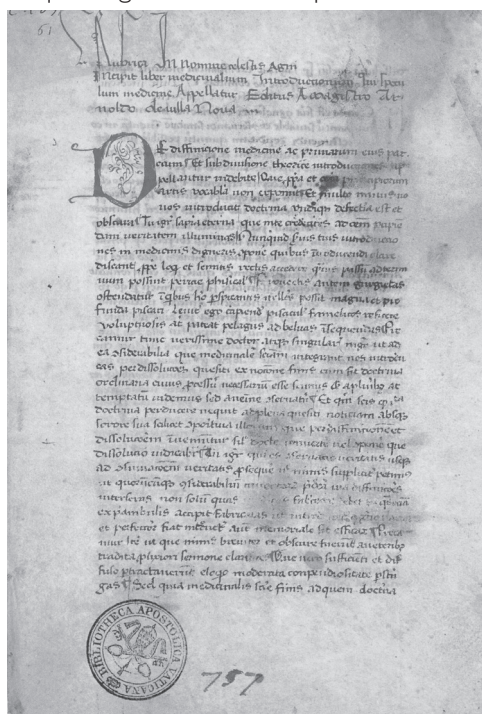
ràries. Com que dubtava de la conveniència de fer-ho, sempre que entrava a la capella abans d'anar al seu estudi, demanava a Jesucrist que li fes saber si ho havia de fer o no. Al cap de pocs dies, quan estava pregant en l'esmentada capella, va sentir en l'interior del seu cap una veu que li deia: «Escriu ràpidament». Primerament va creure que era una il·lusió, però, de mica en mica, va anar pensant que no hi havia cap mal a escriure, si després no divulgava l'escrit. Arnau no sabia què fer. Sabedor que la Bíblia enclou tot allò que els fidels poden necessitar per a la salvació, va demanar a Jesucrist que li manifestés si aquella veu que havia sentit era seva o no: Arnau obriria la Bíblia per entreveure-hi algun signe. Arnau de Vilanova, doncs, va obrir la Bíblia i immediatament va veure la frase de Lluç 16,6 «Seu de seguida; escriu cinquanta». Aquestes paraules eren escrites amb lletres molt més grosses que les altres. El metge

5 En aquesta epístola i en la *Protestatio* Arnau de Vilanova es dirigeix, respectivament, a Bonifaci VIII i a Benet XI, utilitzant no la segona persona del plural com és habitual, sinó la segona del singular. Aquests escrits tenen un cert to intimidatori.

6 Fou una veritable sort per a Arnau de Vilanova que el papa tingués problemes de salut, precisament quan ell era a la cort i passava per una situació personal delicada. Arnau de Vilanova li va preparar una faixa i un segell d'or: Bonifaci VIII es va posar bé ràpidament. Vegeu l'article de Sebastià Giralt en aquest mateix volum.

català va quedar estupefacte. No s'ho creia. Va tancar, doncs, la Bíblia i la va tornar a obrir. Va buscar el passatge esmentat i, efectivament, era escrit amb lletres més grosses. Llavors es posà a escriure a gran velocitat amb la determinació, però, que es guardaria el text per a ell.

Primer foli del *Speculum medicine*, 1440 (Biblioteca Apostolica Vaticana, Vaticanus Palatinus lat. 1818, fol. 1r).

En realitat, quan Arnau de Vilanova encara estava perfeccionant l'escrit (*De mysterio cymbalorum*), es va escaure que un dia es va presentar el referendari a la seva cambra i va veure el tractat. El va voler llegir i va opinar que eren paraules celestials. Arnau de Vilanova li recordà les paraules del papa en el sentit que es guardés d'escriure sobre temes de teologia, però el referendari li va dir que n'havien de fer dues còpies, una per al papa i l'altra per a ell.

Arnau reflexionà sobre el sentit de la paraula «cinquanta» que havia vist amb lletres més grosses en el pas bíblic esmentat: significava que el seu tractat s'havia de multiplicar. Així ho féu: n'ordenà dotze còpies i les envià a les més elevades autoritats civils i eclesiàstiques de l'època.⁷

7 N'hi ha traducció al català: Arnau de Vilanova (2002: 101–135). Les dotze còpies són adreçades a Jaume II, a Felip el Bell de França, a les comunitats de dominics i de franciscans de París i Montpeller, l'abadia cister-

Dues visions de monges

L'*Ad priorissam, de caritate* és un comentari (redactat després de l'any 1305) a l'himne a l'amor de sant Pau (1Co 13,4–7). Una priora va preguntar a Arnau de Vilanova per la cosa més necessària per a la salvació eterna. I Arnau li ofereix la resposta en aquest breu tractat sobre la caritat (*Mensa* 2012: 141–183). Segurament la llengua original del *De caritate* és el català, però només s'ha conservat en dues versions italianes (una toscana, l'altra napolitana) i una grega. Quan Arnau de Vilanova comenta el «novè signe» de la caritat, és a dir, que la persona que estima «no imputa el mal», exhorta a suportar les adversitats amb alegria de cor. Si la persona que desitja viure en caritat s'adona que una persona no actua correctament, mirarà de corregir-la. I ho il·lustra amb l'exemple de dues monges. Una era la servidora de l'altra, l'abadessa del monestir. La servidora era plena de caritat, però la superiora, «gientile femina», només estudiava la manera de «polir el seu cos i mostrar la seva bellesa» (Nadal 2002: 135): es feia tota mena de pentinats, s'empolainava amb robes luxoses, que deixaven veure «que tenia la carn ben blanca», i calçava precieuses sabates; i, en comptes d'estar-se a la cella o a l'oratori, conversejava amb homes seculars. La servidora, amb llàgrimes i dolor, l'advertia que amb aquelles coses ofenia Déu.

Passat un temps, l'abadessa va morir. La monja servidora va demanar a Déu que li fes saber si havia de fer pregàries especials per l'ànima de l'antiga abadessa. Vet aquí, doncs, que

Un dia en una visió li fou mostrat l'estat d'aquella monja: veia una símia vestida amb plomes de paó que seia dalt d'una cadira; davall, al davant, hi tenia moltes persones que li disparaven sagetes i li ferien els ulls, els foradaven i li traspassaven el cervell. Tot això la turmentava tant que, tot cridant, maleïa aquelles persones que la van engendrar i que li van fer conèixer el món. Després, pel gran dolor que sentia, va maleir qui l'havia creada. I després de tot això veia que un vent ardent li entrava per la boca, pels ulls i per les orelles, i la cremava, la consumia

cenca de Valmagne, i a diversos bisbes (vegeu Scavizzi 2010: 887–890, on s'analitzen les circumstàncies de redacció del *De mysterio cymbalorum*).

i l'aniquilava de tal manera que no en quedava res.
(Nadal 2002: 137. La traducció és nostra)

La monja servidora no entenia res i pregà a Déu que li declarés el significat d'aquella visió que havia tingut. Llavors va sentir una veu que li explicà que la mona era l'antiga superiora. Era representada per una mona per donar a entendre dos vicis: que imitava les «dones seculars vanes i fantàstiques» i que mostrava la seva pròpia immundícia, com fan les mones. Les plomes del paó signifiquen la vanaglòria del seu abillament corporal. La cadira designa la seva prelació i les persones del davant, les monges del seu monestir. La flama del foc no és res més que «el gran amor que duia a la vanitat del món, a causa del qual cremarà sense fi» (Nadal 2002: 139). Finalment, la veu digué:

Ja que tu vas voler ésser menyspreada per amor a la veritat, i no vas deixar de plorar pel seu defalliment, et seran donats honor i lloança sense fi aquest mateix any.
(Nadal 2002: 139. La traducció és nostra)

En els darrers anys de la seva vida Arnau de Vilanova va escriure el *De humilitate et patientia Iesu Christi*: un breu opuscle dedicat tot ell a exposar una visió que tingué una no més ben identificada monja que governava un monestir.⁸ En aquesta visió se li aparegué Jesucrist amb un llibre tancat a les mans. Per fora el llibre era escrit amb lletres blanques, negres i vermelles: les blanques explicaven la vida de Jesucrist, les negres les infàmies que hagué de patir i les vermelles la sang que vessà. El llibre tenia dos fermalls, en els quals amb lletres daurades hi havia escrit: «Déu serà tot en totes les coses» i «Admirable Déu en els seus sants». Un cop aquesta persona es despertà, medità sobre la visió i se l'aplicà a la seva pròpia vida. Al cap d'un temps en una altra visió se li obrí el llibre: veié un lloc immens, resplendent, d'on brollaven tots els béns, que representava Déu i la seva relació amb la creació. Així es feia palès el sentit de les dues frases dels fermalls.

Somnis reials

En la *Interpretatio de visionibus in somnis*, llegida en

audiència davant el papa i els cardenals a la seu papal d'Avinyó, a les darreres setmanes de l'estiu de 1309, Arnau de Vilanova explica i interpreta dos somnis reials, un de Frederic de Sicília i l'altre del seu germà Jaume II.⁹ Des de feia set anys (és a dir, des de la data de la seva mort, esdevinguda l'any 1032), la reina Constança s'apareixia repetidament en somnis al rei Frederic, amb la cara embolicada amb un vel i li deia: «Fill meu, et dono la meva benedicció, per tal que et dediquis a servir totalment la veritat». Frederic no sabia què podia significar aquest somni. Va consultar diversos clergues regulars, però, no aclarien els seus dubtes: li deien que era una simple il·lusió o, en tot cas, que la seva mare era al purgatori i implorava ajut. Finalment el rei va pensar en Arnau. Havia arribat a l'illa de Sicília un rumor sobre la seva mort, però en un somni la seva mare li suggerí que el fes buscar per tot arreu. Frederic així ho féu: féu armar una nau i va enviar una persona de confiança a cercar-lo. Quan Arnau de Vilanova ja havia retornat a l'illa, la reina es tornà a aparèixer en somnis a Frederic, però ara amb la cara descoberta i amb una diadema a la mà dreta, i li va repetir la frase. Aquest somni originava en Frederic el pensament de voler portar a terme alguna acció per a promoure l'honor de Jesucrist i un viu desig que el seu germà Jaume II no només s'afegís a la iniciativa, sinó que en fos el capdavanter. Frederic, però, dubtava si tot plegat no era més que una il·lusió i temia divulgar el seu propòsit.

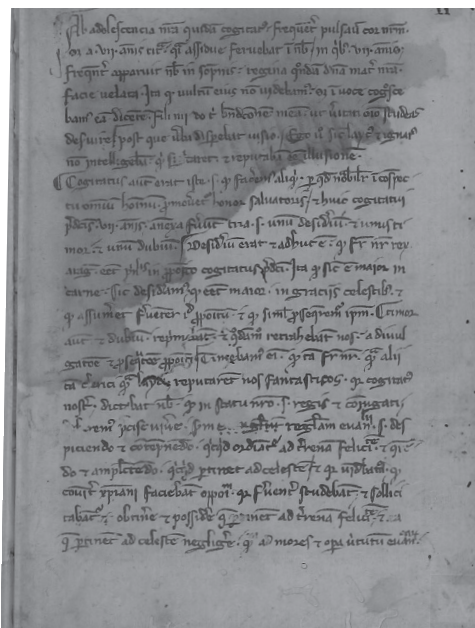
Arnau de Vilanova està segur que els pensaments de Frederic neixen d'una llavor d'inspiració divina i que aquell somni és una visió celestial. Si la *res expressa* i el *modus expressionis* concorden amb la Bíblia, no hi pot haver dubte que és una visió celestial. Efectivament, pel que fa a la forma d'expressió, la Bíblia narra diverses revelacions

⁸ L'obra només s'ha conservat en versió grega: Nadal 2002: 185–199. A les pàgines senars hi ha una versió catalana moderna.

⁹ L'obra fou publicada diverses vegades en època moderna i en països protestants (Giralt 2009). La publicació més recent és la de Marcelino Menéndez y Pelayo (1963), reimpressa diverses vegades a partir de 1879. N'estem preparant una edició crítica. Per aquesta raó citarem la nostra transcripció del còdex de Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, Diversos i col·leccions, Manuscrits, Casa Reial, 1, f. 1r–14r. Per a una presentació general de l'obra, la seva datació i les circumstàncies històriques, vegeu Mensa (en premsa).

de Déu en somnis —per exemple, per tal d'evitar la persecució d'Herodes, a Josep li fou indicat que havia de fugir amb la verge Maria i el nen Jesús cap a Egipte mitjançant un somni. Pel que fa al significat del somni, raona Arnau de Vilanova, ningú, per lletrat que sigui, no el pot interpretar correctament, si no li és manifestat «de dalt» i afegeix:

A mi, no pels meus mèrits, certament, sinó únicament per la gràcia de la pietat eterna, amb l'ajuda, així ho penso, dels mèrits vostres i del vostre germà, m'ha estat mostrat el significat de la visió. (Interpretatio, f. 5v-6r)

Foli 2r del manuscrit de la *Interpretatio* d'Arnau de Vilanova conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona (Còdexs reials, 1)

El somni de Frederic s'entén millor si es posa en relació amb un somni que havia tingut el seu germà, el rei Jaume II, i que Arnau de Vilanova ja havia interpretat. Després del pontificat de Benet XI, Arnau de Vilanova fou cridat per Jaume II i li explicà que se li apareixia el seu pare (el rei Pere) i li portava quatre peces enormes d'or i li deia que el monetari era Arnau de Vilanova i que el fes cridar. El conseller del rei va interpretar el somni de la manera següent: les peces d'or eren

la saviesa divina. Per tal d'introduir els reis en l'ús d'aquesta saviesa, Arnau de Vilanova va escriure cinc volums, «segons un estil clar i intel·ligible a tots els laics» (*Interpretatio*, f. 6r). Al pare escau la cura del fill gran, a la mare la del fill petit. La diadema significa la bellesa de les virtuts evangèliques, les quals el rei ha de lluir visiblement. El fet que, quan Arnau de Vilanova havia arribat a l'illa, al rei Frederic se li aparegués la seva mare amb la cara descoberta, significa que Arnau li manifestaria clarament el sentit del somni: ambdós reis han d'encapçalar una reforma de l'Església.

El sentit dels somnis

Tenint en compte la funció que Arnau de Vilanova porta a terme en cada somni o visió, del subjecte del somni o visió a l'interpret o simple narrador, podem establir la classificació següent:

a) Arnau de Vilanova només explica els somnis que altres persones han tingut i interpretat. Aquest és el cas dels somnis de les monges que llegim en el del *De caritate* i en el *De humilitate*. En el primer cas, la monja que va tenir el somni va sentir també una veu que li va explicar la manera com l'havia d'interpretar. En el segon cas, també fou la monja que havia tingut el somni, tot meditant sobre el contingut, qui el va desxifrar. Arnau de Vilanova coneix aquest somni, perquè la monja en qüestió «em donà per escrit la visió» (Nadal 2002: 187).

b) Arnau de Vilanova interpreta els somnis que altres persones han tingut. És el cas dels somnis reials. Segons que explica Arnau de Vilanova, els reis Jaume II (primer) i Frederic de Sicília (després) van tenir sengles somnis. Els mateixos somnis, d'alguna manera, ja suggereixen que Arnau de Vilanova és la persona que els ha d'interpretar. I ell assumeix aquest repte. Frederic de Sicília confirma en una lletra al seu germà Jaume II (Alanyà, 2011-13: 150–151, doc. 202) que realment va tenir el somni que Arnau de Vilanova li atribueix en la *Interpretatio*. En canvi, Jaume II, una vegada Arnau de Vilanova l'ha explicat i interpretat davant la cort pontifícia, nega els fets (Alanyà 2011-13: 148, doc. 196).

c) Arnau de Vilanova sent una veu, té una mena de visió i ell mateix l'interpreta. És el cas

EL «DE VITIS FRATRUM» (S. XIII)

En els capítols generals de l'Orde dels Predicadors dels anys 1255 i 1256, celebrats a Milà i París, el general Humbert de Romans, a instàncies dels consellers del capítol, decidí d'aplegar els fets prodigiosos coneguts relatiu als frares de l'orde. Un cop recollits, fra Gerard Frachet de Limoges, els va ordenar i classificar. En resultà el *De vitis fratrum*. Un capítol (11–17) d'aquest llibre és dedicat explícitament a les «muchas visiones que se tuvieron sobre varias casas de la orden», però n'hi ha moltes més, escampades per tot el llibre, com per exemple la següent:

A un Hermano en Inglaterra que preparaba, puliéndolo filosóficamente, un sermón que había de predicar a estudiantes, durmiendo una noche en su celda y medio soñando en dicho sermón, se le apareció el Señor Jesús con una biblia, que le puso ante los ojos, cubierta toda por fuera de inmundicia. Después de verla el Religioso así manchada, la abrió Cristo, y enseñándole la interior hermosura, le dijo: «Hermosa es en extremo; pero vosotros la mancháis de esta suerte con vuestras filosofías». (De vitis fratrum, trad. Álvarez 1928: 221)

del relat de la *Protestatio*. A diferència de tots els altres casos, en aquest no hi ha un somni pròpiament dit. Tot succeeix en estat de vigília. Arnau sent diverses vegades en dies diferents una veu que li dona una ordre. Per confirmar que aquella veu no és una simple *illusio* obre la Bíblia i hi veu escrites amb lletres més grosses pràcticament les mateixes paraules que ha sentit. Només en un sentit ampli podem qualificar aquest fenomen de visió. Hi ha també un afegit: «cinquanta». És l'únic element que no és clar per ell mateix i que requereix una interpretació, que farà el mateix Arnau de Vilanova.

La funció d'aquestes visions en el context literari i històric també es molt diferent. Els relats dels dos somnis de les monges tenen una finalitat clarament exemplar i moralitzant: volen abrandar el fervor del lector cristià, fomentar les actituds i els valors evangèlics. En canvi, la que podríem anomenar revelació auditiva d'Arnau

de Vilanova, confirmada per la visió de les lletres engrossides, al capdavant justifica i legitima el nostre autor per a portar a terme una acció que li havia estat desaconsellada o prohibida pel mateix papa: tornar a escriure sobre la mateixa matèria. Més encara: fer copiar diverses vegades el tractat i enviar-lo a destacats destinataris. Els somnis dels reis Jaume II i Frederic de Sicília, i especialment la interpretació que en fa Arnau de Vilanova, volen promoure uns plans de reforma de l'Església i de la cristiandat al més alt nivell. Els reis Jaume II i Frederic de Sicília serien els escollits per portar-los a terme, amb el suport de la Seu pontifícia.

Poc després que Arnau de Vilanova llegís la seva *Interpretatio* a la cort papal d'Avinyó, el teòleg agustinà Agostino Trionfo d'Ancona va escriure el *Tractatus contra divinatores et sompniatores* amb l'objectiu de desqualificar Arnau de Vilanova, principalment, però també Pèire Joan Oliu i, en certa manera, Ramon Llull, i el va adreçar al papa Climent V per contrarestar, així, les propostes reformadores d'Arnau de Vilanova (Giglionì 1985; Mensa, en premsa). Eren moments especialment delicats per als espirituals. Les obres d'Arnau de Vilanova i Pèire Joan Oliu estaven sotmeses a l'examen de la Seu Apostòlica. Els sis primers capítols de l'obra de Trionfo tracten inequívocament —sense esmentar-lo, però, pel seu nom— de rebatre la interpretació arnaldiana del somni de Frederic de Sicília i les propostes reformadores que el metge català en derivava. Els dubtes de Frederic sobre si la fe pot ésser una invenció humana és, segons Agostino Trionfo, un indici clar que tot plegat és un engany diabòlic. Intentar discernir entre una revelació divina i una il·lusió diabòlica, com fa Arnau, és temerari. L'Església, doncs, no ha de fer cas d'Arnau, perquè és un somiatruïtes. Segurament, Trionfo no era l'únic que feia semblants acusacions a Arnau de Vilanova. Ell mateix a la *Interpretatio* (f. 13v) recorda que «uns deien que ell [és a dir, Arnau] era fantàstic».

Què tenen d'especial els somnis que podem llegir en les obres arnaldianes? Són excepcionals? Com que cada somni té unes característiques ben diferents, examinarem cas per cas. Somnis com els de les monges, de caràcter moralitzant, són habituals en obres de pietat i espirituals.

AGUSTÍ D'HIPONA: «TOLLE ET LEGE»

Tot això deia, i plorava amb l'amarguíssima contrició del meu cor. I vet aquí que sento una veu, de la casa veïna, una veu de noi o de noia, no ho sé, que deia cantant i repetint molts cops: «Tolle lege, tolle lege» («Pren, llegeix! Pren, llegeix!»). I tot seguit, transmutada la cara, vaig començar amb molta atenció a pensar si solien els nois, en algun de llurs jocs, cantussejar semblant tornada, i no se m'acudia en absolut d'haver-la sentida enlloc; i, reprimint l'impuls de les meves llàgrimes, em vaig alçar, i únicament vaig interpretar que una ordre divina em manava només d'obrir el llibre de l'Apòstol [Epístola als Romans] i de llegir el primer capítol que s'escaigués [...]

Així, doncs, em vaig apressar a tornar a l'indret on Alipi estava assegut; car, en alçar-me, hi havia deixat el còdex de l'Apòstol. El vaig agafar, el vaig obrir i vaig llegir en veu baixa el capítol amb què primer van ensopegar els meus ulls: «Lluny de festins i d'ebrietats, lluny d'alcoves i de disbauxes, lluny de querelles i de gelosies, ans revestiu-vos del Senyor Jesucrist, i no feu cabal de la carn en les seves concupiscències» (Rm 13,13-14).

(Agustí d'Hipona, *Confessions*, VIII, xii, 29; Dolç 1989: 202–203)

Amb aquest text Agustí d'Hipona explica la seva conversió al cristianisme (Koet 2013). És un text molt conegut durant tota l'Edat Mitjana i molt comentat pels estudiosos moderns de l'obra del bisbe d'Hipona. Actualment les interpretacions de caràcter al·legòric susciten més consens que no pas les realistes. Vegeu, en aquest sentit, l'interessant estudi de Ponsatí-Murlà (2009).

Vegeu, per exemple, las *Vitae Fratrum* (Álvarez 1928). Em sembla que no tenen res d'especial.

Els somnis dels reis, si només haguessin comportat l'exigència individual o familiar de ser més bons cristians, no tindrien res d'especial. Al cap i a la fi, fins i tot teòlegs escolàstics, com el mateix Tomás d'Aquino, consideraven que els somnis podien ser una forma de comunicació entre Déu i els homes, si el seu contingut concordava amb la

Bíblia.¹⁰ Allò que fa especials aquests somnis reials, tal com els explica el metge català, és, d'una banda, que els mateixos somnis ja el legitimen com a intèrpret —en un cas és el «monetarius» i en l'altre, quan Arnau arriba a Sicília, la reina s'apareix al rei Frederic amb la cara descoberta—; i, de l'altra, que en derivi un pla de reformes al més alt nivell i el proposi a la Seu Apostòlica.

Quant a la visió personal, advertim que sembla construïda amb el patró de la famosa narració del «tolle et lege» [pren i llegeix] agustiniana (vegeu el quadre a l'esquerra).

Que la visió d'Arnau de Vilanova s'ha de llegir en clau al·legòrica és clar si tenim en compte que explica de la mateixa manera l'origen de dues obres diferents: la *Philosophia catholica* i el *De mysterio cymbalorum*. Sembla una estratègia per legitimar la seva acció, per erigir-se en autor, malgrat les prohibicions del papa Bonifaci VIII, les desqualificacions dels teòlegs professionals i les seves mancances en teologia escolàstica.

Com molts altres elements utilitzats en les obres espirituals d'Arnau de Vilanova, també els somnis s'han de llegir en clau pragmàtica o instrumental. Sembla com si el caràcter pràctic de la seva formació mèdica (buscar més la salut del malalt que no pas la veritat d'unes teories) impregni també la seva manera de pensar fins i tot els temes de la teologia. Amb raó Arnau de Vilanova ha estat qualificat de *medicus theologizans*.

¹⁰ En la *Summa Theologiæ* II/II, q. 95, a. 6 (1994: 142–143) admet la possibilitat que els somnis pugin estar inspirats per Déu. Efectivament, el Doctor Comú es planteja la qüestió: «¿Es lícita la adivinación basada en los sueños?». En el corpus afirma que les causes dels somnis són de vegades internes i de vegades externes. Entre les causes internes esmenta les d'ordre psíquic i les corporals. Entre les causes externes anomena les corporals (com per exemple l'aire que respira la persona que somnia) o espirituals «influències de Déu o dels dimonis». El somni pot tenir, doncs, un caràcter ambigu i per aquesta raó requereix sempre un discerniment.

Bibliografia citada

- ALANYÀ I ROIG, Josep, 2011-2013: «Diplomatari de mestre Arnau de Vilanova. Avantprojecte. Regest de documents», *Arxiu de textos catalans antics*, 30, 69–170.
- Álvarez, Paulino (ed. i trad.), 1928: *Vidas de los hermanos. Leyenda histórica maravillosa de la Orden de Predicadores en el siglo XIII*, Vergara: Tipografía el Santísimo Rosario.
- ANDERSON, Wendy Love, 2011: *The Discernment of Spirits*, Tübingen: Mohr Siebeck.
- DOLÇ, Miquel (tr.), 1989: Agustí d'Hipona, *Confessions*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya-Fundació Enciclopèdia Catalana.
- GEROK-REITER, Annette & Christine WALDE (eds.), 2012: *Traum und Vision in der Vormoderne. Traditionen, Diskussionen, Perspektiven*, Berlín: Akademie-Verlag.
- GIGLIONI, Pierangela, 1985: «Il *Tractatus contra divinatores et sompniatores* di Agostino d'Ancona: Introduzione e edizione del testo», *Analecta Augustiniana*, 48, 7–111.
- GIRALT, Sebastià, 2009: «Arnau de Vilanova en la Reforma protestant», *Faventia*, 31/1-2, 201–212.
- GIRALT, Sebastià, 2013: «*Aristoteles imperfectus*. Natural Divination, Dream and Prophecy in the Latin Middle Ages (1210–1310)», *Die mantischen Künste und die Epistemologie prognostischer Wissenschaften in Mittelalter*, ed. A. Fidora, Colònia: Böhlau, 23–59.
- GIRALT, Sebastià & Jaume MENSA (coord.), 2013: «Qui és Arnau de Vilanova», *Arnau DB. Corpus digital d'Arnau de Vilanova*, Bellaterra (Cerdanyola del Vallès): Universitat Autònoma de Barcelona, <http://grupsderecerca.uab.cat/arnau> [15 d'abril de 2017].
- KOET, Bart J. (ed.), 2012: *Dreams as Divine Communication in Christianity. From Hermas to Aquinas*, Lovaina: Peeters.
- KOET, Bart J., 2013: «La conversión de Jerónimo y de Agustín a la Escritura, a través del pórtico de los sueños (*Ep.* 22 y *Conf.* 3 y 8)», *Augustinus*, 58, 89–118.
- KRUGER, Steven F., 1992: *Dreaming in the Middle Ages*, Cambridge: University Press.
- MACROBIUS, A. T., 1963: *Commentarii in Somnium Scipionis*, ed. J. Willis, Leipzig: Teubner.
- MENÉNDEZ Y PELAYO, Marcelino, 1963: *Historia de los heterodoxos españoles*, Madrid: CSIC.
- MENSA I VALLS, Jaume, 1998: *Les raons d'un anunci apocalíptic. La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i els teòlegs professionals (1297–1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya.
- MENSA I VALLS, Jaume, 2012: *Arnau de Vilanova i les teories medievals de l'amor*, Barcelona: Fundació Joan Maragall - Cruïlla.
- MENSA I VALLS, Jaume, en premsa: «Il sogno di re Federico interpretato da Arnaldo da Villanova e la confutazione d'Agostino Trionfo», *Atti del 1° Convegno Internazionale di studio su Arnaldo da Villanova: «Arnaldo da Villanova e la Sicilia»* (Montalbano Elicona, 2015).
- MENSA, Jaume, 2013: «Arnau de Vilanova», *Història de la literatura catalana. Literatura medieval*, vol. 1, *Dels orígens al segle XIV*, dir. L. Badia, Barcelona: Enciclopèdia catalana-Barcino-Ajuntament de Barcelona, 476–509.
- NADAL, Joan (ed.), 2002: *Arnaldi de Villanova, Tractatus octo in graecum sermonem versi (Petropolitanus graecus 113)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PERARNAU, Josep, 1991: «*L'Ars catholicae Philosophiae* (primera redacció de la *Philosophia catholica et divina*) d'Arnau de Vilanova», *Arxiu de textos catalans antics*, 10, 7–223.
- PONSATÍ-MURLÀ, Oriol, 2009: Aproximació hermenèutica al «tolle, lege» agustiniana. Per una lectura al·legòrica de *Confessions* VIII, 6-12, Tesi doctoral, Girona: Universitat de Girona. Consultable en línia: <<http://www.tdx.cat/handle/10803/7826>> [15 d'abril de 2017].
- RAVENTÓS, Jordi (tr.), 2002: *Arnau de Vilanova, La prudència de l'escolar catòlic i altres escrits*, Barcelona: Proa.
- SAAK, Eric L., 2002: *High Way to Heaven: the Augustinian Platform between Reform and Reformation, 1292–1524*, Leiden: Brill.
- SANTI, Francesco, 1987: *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual*, València: Diputació provincial.
- SCAVIZZI, Barbara, 2010: «Il *Tractatus epistolarum christini* di Arnaldo di Villanova: tradizione manoscritta, destinatari e temi-chiave», *Arxiu de textos catalans antics*, 29, 883–932.
- TOMÁS DE AQUINO, 1994: *Suma de Teología*, vol. IV, *Parte II-II (b)*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos.
- WEHRLE, Jan, 2010: «Dreams and Dream Theory», *Handbook of medieval culture*, I, ed. A. Classen, Berlín: De Gruyter, 329–346.

Detall d'una caplletra historiada on es representa un astròleg contemplant una estrella i el diable dins d'un cercle (*Omne Bonum - Circumcisio-Dona Spiritui Sancti*; Londres, British Library, Royal 6 E VI, f. 396v, Anglaterra, c. 1360- c. 1375, detall).